

КОНЧАКОВСЬКА В. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
(Український державний університет
імені Михайла Драгоманова)

МАКАРОВА О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
(Український державний університет
імені Михайла Драгоманова)

КАРНАУХ А. А.,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
(Український державний університет
імені Михайла Драгоманова)

ДЕРКАЧОВА Н. О.,

старший викладач кафедри
правознавства та галузевих юридичних
дисциплін
(Український державний університет
імені Михайла Драгоманова)

УДК 37.017.4:342.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.6>

ВПЛИВ ПРАВОВОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

Українська спільнота нині опинилася в часи великих змін і перетворень, оскільки весь той біль, страждання, які ми сьогодні переживаємо не зламала українців, а навпаки зміцнили, об'єднали та продовжують виховувати бойовий дух та об'єднувати навколо себе весь цивілізований світ. В умовах війни особливо гостро стоїть проблема виховання активної громадянської позиції, підвищення рівня правової культури, правової культури, усвідомлення поваги та непорушності демократичних цінностей.

У статті аналізуються умови формування активної громадянської позиції у дітей та молоді з метою профілактики злочинності та, зокрема, в умовах війни, мінімізації проявів зради Батьківщини та переходу на бік ворога.

Крім того, в роботі відмічається основна роль сім'ї та найближчого оточення у вихованні правової культури, відповідальності та формуванні громадянської позиції. Наводяться та аналізуються поняття «громадянська активність», «громадянська позиція».

Не менш важливим є пошук тих негативних факторів у вихованні та навчанні дітей, які можуть призводити до зради, відмови від своїх поглядів і переконань, переходу на бік ворога, від яких сотні, тисячі цивільних та військових страждають та гинуть.

Встановлено, що ключовими засадами формування активної громадянської позиції є вивчення історії Батьківщини, шлях її боротьби за незалежність, знання власних прав, свобод та законних інтересів і способи їх захисту в разі порушення, виховання патріотизму, відповідальності, людяності.

Звертається увага на роль сім'ї та найближчого оточення дитини в процесі виховання і, зокрема, правового. Адже формування підґрунтя громадянської позиції починається саме з родини, в якій виховується дитина. Водночас робимо висновок, що сучасне покоління не розуміє значимість родинного виховання.

Парадокс сучасного соціуму полягає в тому, що в умовах поширення криміногенних факторів у неповнолітніх, дорослі забувають, що першоосновою їх формування є самі дорослі, а всю відповідальність перекладають на заклади освіти, мовляв, левову частку часу діти проводять у школах (інших навчальних закладах).

У роботі наголошується, що важливо давати простір кожній дитині для вироблення системи цінностей, направляючи дітей на «стежку» дотримання прав, свобод, законних інтересів, відповідальності, людяності, співчуття.

Таким чином, питання, яке досліджується в цій роботі, має потребу серед українців. Адже розуміння причин, які можуть формувати криміногенну поведінку у підростаючого покоління, може знизити ризики та створити сприятливе середовище для уникнення факторів ризику негативної, аморальної, протиправної поведінки.

Негативні тенденції і процеси, які відбуваються в Україні вимагають постійного наукового і детального вивчення криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у концепцію розвитку громадянської освіти в Україні.

Ключові слова: громадянська позиція, правова культура, запобігання злочинам, неповнолітні.

Konchakovska V. V., Makarova O. V., Karnaukh A. A., Derkachova N. O. The influence of legal education and education on the formation of an active civil position

The Ukrainian community has now found itself in the times of great changes and transformations, because all the pain and suffering that we are experiencing today did not break Ukrainians, but on the contrary, they strengthened, united and continue to raise the fighting spirit and unite the entire civilized world around them. In the conditions of war, the problem of fostering an active civic position, raising the level of legal culture, legal culture, awareness of respect and inviolability of democratic values is particularly acute.

The article analyzes the conditions for the formation of an active civic position among children and youth for the purpose of crime prevention and, in particular, in war conditions, minimizing manifestations of betrayal of the Motherland and switching to the enemy's side.

In addition, the work notes the main role of the family and the closest environment in the education of legal culture, responsibility and the formation of a civic position. The concepts of «civic activity» and «civic position» are presented and analyzed.

Equally important is the search for those negative factors in the upbringing and education of children that can lead to betrayal, rejection of one's views and beliefs, switching to the side of the enemy, from which hundreds and thousands of civilians and soldiers suffer and die.

It has been established that the key principles of forming an active civic position are the study of the history of the Motherland, the path of its struggle for independence, knowledge of one's own rights, freedoms and legitimate interests and ways to protect them in case of violation, education of patriotism, responsibility, and humanity.

Attention is drawn to the role of the family and the closest environment of the child in the process of education. After all, the formation of the foundation of a citizen's position begins precisely with the family in which a child is raised. At the same time, we conclude that the modern generation does not understand the importance of family education.

The paradox of modern society is that in the conditions of the spread of criminogenic factors among minors, adults forget that the primary basis of their formation is adults themselves, and all responsibility is shifted to educational institutions, they say, children spend the lion's share of time in schools (other educational institutions).

The work emphasizes that it is important to give space to each child to develop a system of values, directing children to the «path» of observing rights, freedoms, legitimate interests, responsibility, humanity, compassion.

Thus, the question investigated in this work has a need among Ukrainians. After all, understanding the reasons that can shape criminogenic behavior in the younger generation can reduce risks and create a favorable environment for avoiding risk factors of negative, immoral, illegal behavior.

The negative trends and processes taking place in Ukraine require a constant scientific and detailed study of the criminogenic situation, the introduction of appropriate corrections in the concept of the development of civic education in Ukraine.

Key words: *civil position, legal culture, crime prevention, minors.*

Вступ. Українська спільнота нині переживає непрості часи. Ми відчуваємо біль, незгоду, гнів, обурення та супротив до всієї агресії, жорстокості та звірства, яке принесла нам війна. 24 лютого 2022 року назавжди залишиться в пам'яті українців, починаючи з малечі і закінчуючи тими громадянами, які давно виїхали за кордон. Незважаючи на відстань, доля рідної землі, попри все, для багатьох залишається небайдужою. Адже кожен свідомий українець може знайти час, щоб допомогти, підтримати, поспівчувати та боротися за майбутнє і незалежність. Невипадково ми згадали маленьких українців, які, можливо, ще не розуміють повною мірою, що відбувається і наслідки військової агресії, проте вже зрозуміли наскільки світ може бути несправедливим і жорстоким... Війна в дітях, з однієї сторони, породила ненависть і злість до всього російського та, з іншої, – патріотизм, людяність, співчуття і взаємодопомогу.

Постановка завдання. Встановити взаємозв'язок правового виховання і навчання на формування активної громадянської позиції у дітей та молоді, як основа профілактики злочинності.

Результати дослідження. У межах нашого дослідження, ми зосередимо свою увагу на дітях, адже саме від їх виховання залежить розвиток, відродження, відбудова та процвітання нашої держави. Згадаймо роки, коли Україна проголосила свою незалежність. З того часу пройшло небагато і немало – 30 років. Тобто якраз ті 30-річні і 40-річні війни, лєвова частка яких складає нашу армію, які боронять нас і захищають кордони України. Але є й, так звані, «прикрі помилки» у вихованні громадянських цінностей. Саме ті помилки, які призводять до зради, коштують багатьох життів та державних ресурсів, коли ті ж громадяни, яких виховувала українська школа переходять на сторону агресора, «продаються» за посади або гроші. І тут виникає питання... Чому, виховуючись в єдиній державі, одні громадяни стають гідними людьми, патріотами, воїнами, героями, а інші – зрадниками, через яких сотні людей гинуть, страждають, зазнають знущань і тортур?..

Гадаємо, в епоху глобалізації, безперечно, важливим є розуміння значущості і правильності ведення державної політики, прийняття стратегічних рішень розвитку тих сфер управління державою, які мають першочергове значення для процвітання країни. Проте не менш значущим має усвідомлення якісного навчання та виховання дітей і молоді. Адже від цього залежить майбутнє держави у всіх аспектах її життєдіяльності.

Демократія вимагає нових підходів до правового виховання підростаючого покоління, задля формування активної громадянської позиції, виховання високих моральних цінностей, розуміння значущості власної свободи та гідності.

Говорячи про виховання підростаючого покоління, перш за все, необхідно звертати увагу на роль сім'ї та найближчого оточення дитини. Адже формування підґрунтя громадянської позиції починається саме з родини, в якій виховується дитина. Проте з часом сформована громадянська позиція може змінюватися, в залежності від середовища, в якому знаходиться людина, з ким спілкується, які передачі дивиться, яким чином проводить дозвілля. Тож, процес входження у соціум, так чи інакше залежить від родинного виховання, яке з часом може змінюватися в залежності від оточуючого середовища.

Відмічаючи основну роль сім'ї та найближчого оточення у вихованні правової культури, відповідальності та формуванні громадянської позиції, цілком логічним видається дати тлумачення поняття «громадянської активності та позиції». Зауважимо, що визначень зазначеного терміну доволі багато. Для нас становить інтерес тлумачення зазначеного вище явища саме в такій інтерпретації:

– *громадянська активність* – це внутрішнє прагнення до діяльності заради здійснення певної суспільної мети;

– *громадянська позиція* – це особистісна якість, характерною особливістю якої є високий рівень громадянської культури та наявність автономної свідомості, максимально незалежної від впливів соціального оточення із пріоритетом внутрішніх моральних чинників мотивації поведінки. Формування громадянської позиції відбувається в процесі систематичного, планомірного впливу на особистість комплексу виховних чинників з метою прищеплення їй ціннісних орієнтирів, опанування громадянськими знаннями, вміннями і навичками суспільної поведінки, завдяки яким особистість виступає активним членом громадянського суспільства [1, с. 17];

– *громадянська позиція* – складова соціальної позиції, яка стосується громадянських характеристик кожної конкретної особи. До них можна віднести патріотичну самосвідомість, громадянську відповідальність і мужність, суспільну ініціативність та активність, готовність працювати на благо Батьківщини і захищати її, підносити міжнародний авторитет; повагу до Конституції та законів, дотримання правових та звичаєвих норм; досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя та побуту; повагу до батьків, до традицій, історії рідного народу, усвідомлення належності до нього як спадкоємця і наступника; гуманність, толерантність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв інших народів, високу культуру міжнаціонального і міжетнічного спілкування [2, с. 35].

Зважаючи на те, що останніми роками застосування ІТ-технологій в сучасному світі є невід'ємною частиною процесу навчання, спілкування, ведення бізнесу, регулювання інформаційно-комунікативних відносин, звісно ж, розваг, у тому числі, комунікація у соціальних мережах, вважаємо за доцільне приділяти увагу профілактиці фонових явищ і в соціальних мережах. Що стосується дітей, слід зауважити, що найбільший «удар», на нашу думку, припадає саме на дітей молодшого та середнього шкільного віку. Адже саме у ранньому віці відбувається процес формування та соціалізації особистості, в тому числі, правової. Безперечно, процес соціалізації триває все життя, але фундамент його закладається з дитинства, починаючи з народження. У ранньому віці дитина неспроможна в повній мірі оцінити інформацію у засобах масової інформації в силу психологічних особливостей і незавершеності фізичного розвитку. Тому безконтрольний доступ до інформації, може негативно вплинути на розвиток і сприйняття дитини [3, с. 348]. Якщо ж ми говоримо про

доросле населення, то переконати у тій або іншій інформації, якщо її подавати з добре організованим психологічним супроводом і «переконливим» тиском, то, цілком ймовірно, що люди будуть сприймати за правду.

Переконані, що ті цінності, які збагачують людину духовно, мають набагато «вищий» вплив, ніж матеріальні у всіх аспектах виховання та навчання.

Парадокс сучасного соціуму полягає в тому, що в умовах поширення криміногенних факторів, фонових явищ та проявів аморальної поведінки серед неповнолітніх, дорослі забувають, що першоосновою їх формування є самі дорослі, а всю відповідальність перекладають на заклади освіти, мовляв, левову частку часу діти проводять у школах (інших навчальних закладах). Хоча, насправді, в сім'ї, де дорослі поважають закон, норми моралі, нерідко діти стають порушниками. Чому? Відповідь очевидна – дітям не приділяється достатньо уваги, спілкування в сім'ї зводиться до мінімуму, на актуальні теми, які потребують тлумачення, пояснення, аргументів, діти отримують інформацію з недостовірних джерел (друзів, реклама, відео). Звідси – викривлене уявлення молодшої людини про добро і зло на рівні держави, навіювання фальшивих цінностей, незнання історії рідної землі, перегляд в шкільному віці передач, які є незрозумілими в силу віку – робить неможливим формування активної соціальної і громадянської позиції людини, з високими моральними цінностями та потребами. Більше того, таке «виховання» і дефіцит уваги з боку найближчого оточення, може провокувати до негативних криміногенних проявів поведінки.

Зрозуміло, що шукаючи відповіді детермінант такої поведінки, цілком виправдано їх досліджувати у взаємозв'язку зі змінами та станом соціальної й економічної ситуації в державі. Адже саме ці чинники, поряд з політичними, впливають на добробут, дохід, розвиток усіх сфер суспільного життя й, зокрема, виховання дітей. Піклуватися про дітей, приділяти їм достатньо уваги, навчати. Виховувати, не маючи засобів для існування, навряд чи є можливим і виглядає абсурдним. Тому проблема гідного громадянина з чіткою громадянською активною позицією – справа глобальна, яка може бути реалізована лише у взаємодії усіх ланок суспільного життя, починаючи від сім'ї і завершуючи державою.

Динаміка злочинності в державі є мірилом правильно спланованої роботи на державному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях, з однієї сторони. Водночас та ситуація зі зрадниками, колаборантами, відверто кажучи, це ніби виклик для держави і освіти в цілому. На жаль, Україна не може скласти такий іспит з високо піднятою головою. Освіта і виховання – безперервний процес, який не може розглядатися окремо. Нині підрастає покоління наших дітей, які мають відбудувати Україну та виводити її на рівень високорозвинених держав, тому громадянська і правова позиція, демократія, відповідальність, патріотизм – це основа громадянського суспільства. Адже зрадниками переважно стають не з причин ідеології або власних переконань, частіше це матеріальна зацікавленість, точніше жадібність, крім того, переконання, навіювання...

Повертаючись до питання зради, виконання наказів заради винагороди або вигоди, особливо в такий складний час, коли весь світ об'єднався заради нашої перемоги, необхідно, перш за все, виховувати здорові гуманістичні цінності, людяність, громадянську позицію, почуття відповідальності. Все це має ґрунтуватися на вивченні історії становлення державності на шляху незалежності, розуміння демократичних цінностей, поваги прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. При цьому фундаментальну роль відіграє правова культура населення в цілому і окремо взятого індивіда.

Правова культура – це процес творчості людини в сфері права і одночасно його результат, що характеризується створенням і утвердженням правових цінностей. Вона здатна розвиватися і вдосконалюватися завдяки її носіям (суб'єктам), які, створюючи, розвиваючи і зберігаючи правові надбання, самі перебувають під їхнім впливом. У правових цінностях і традиціях сконцентровано позитивний досвід попередніх поколінь, який дозволяє суспільству обрати оптимальний шлях подальшого державно-правового розвитку. Саме тому правова культура відображає нерозривну єдність минулого (історична традиція), сучасного стану правової системи і суспільних уявлень про її майбутній (бажаний) стан [4, с. 9].

Кожна людина – індивідуальність з власними інтересами, переконаннями, системою цінностей. Для однієї людини важливі сімейні цінності, а для іншої – дружні стосунки, кар'єра... Тому важливо давати простір кожній дитині для вироблення власних потреб та системи цінностей, направляючи дітей на «стежку» дотримання прав, свобод, законних інтересів, відповідальності, людяності, співчуття.

Основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах із запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання. Громадська активність у запобіганні злочинності є проявом соціальної активності в цілому [5, с. 39].

Вважаємо, саме виховання здатне зробити з людини громадянина з чіткою громадянською та правовою позицією, патріота, волонтера, а також, без сумніву, героя, який ціною власного життя і здоров'я готовий захищати рідну землю – з однієї сторони, і зрадника, хабарника, колаборанта – з іншої сторони. Виходячи із зазначеного, приходимо до висновку, що надання державою способу реалізації власних амбіцій кожного індивіда, виходячи з набутих знань, умінь, навичок є потужним фактором на шляху до профілактики криміногенної поведінки та запобігання поширенню фонових явищ.

Висновки. Результативність виховання, співпраця усіх ланок виховного процесу є запорукою формування активної громадянської позиції, відповідальності та профілактиці правового нігілізму.

Головне обрати правильний вектор розвитку та виховання підростаючого покоління, задля забезпечення стабільної та могутньої правової держави, де права, свободи, честь, гідність та законні інтереси, повага до людини є найважливішими. Ми повинні намагатися побудувати таке суспільство, де цінується кожне життя, кожна людина, не дивлячись на те, яку посаду вона займає в державі або, які вона має статки. Адже прогнозування життєздатного суспільства та гарантування процвітаючого майбутнього держави, напряду залежить від виховання підростаючого покоління.

Список використаних джерел:

1. Кафарська О.Б. Психолого-педагогічні основи формування громадянської позиції особистості. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 2 (5). 2014. С. 17–27.
2. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/32.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
3. Мельник О. Життєва, соціальна, громадянська позиції особистості: компаративний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 11(384). 2018. С. 33–38.
4. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17737/1/melnyk.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Кончаковська В., Макарова О., Карнаух А. Негативний вплив смартфонів та соціальних мереж на формування девіантної поведінки в неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12/2021. С. 348–350. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/88.pdf (дата звернення: 23.03.2023).
6. Яковюк І.В. Правова культура в умовах глобалізації та європейської інтеграції *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 13.2007. С. 3–17.
7. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2870/1/Jakovyuk_3.pdf (дата звернення: 23.03.2023).
8. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. 284 с.

